

20

Kandidaterna

Den svenska representativa demokratin är i huvudsak baserad på väljarnas relationer till partier, inte på väljarnas relationer till enskilda partiföreträdare. I samband med valen är det i första hand partiernas förhållanden, låtanden och utfästelser som väljarna tar ställning till. De omkring 55 500 personer (Valmyndigheten, 2023) som kandiderar för politiska partier i samband med de samtidiga valen till kommun, region och riksdag intar inte någon särskilt framträdande plats.

Den svenska valdemokratin är starkt partiorienterad. De kanske tydligaste uttrycken för detta är att relativt få väljer att personrösta och att kandidat-kännedomen är låg. Även om Sverige sedan mitten av 1990-talet haft ett personvals-system med möjlighet att kryssa en kandidat på partiernas listor handlar väljarnas val fortfarande i första hand om att välja parti (Berg & Oscarsson, 2015; Gadd m fl, 2022). Syftet med personvalsreformen var att väljarna skulle få större makt över vilka kandidater som representerar dem och att banden mellan väljare och valda skulle stärkas (Dir. 1991:121; SOU 1999:136; Holmberg & Möller, 1999). Tidigare utvärderingar har dragit slutsatsen att personvalsreformen har haft en ganska liten påverkan på banden mellan väljare och valda, men att väljarnas personkryss indirekt påverkat både partier och kandidater (Folke, Persson & Rickne, 2015; Öhberg, 2015). Partierna tar till exempel hänsyn till väljarnas personkryss när de utformar sina listor (Folke, Persson & Rickne, 2015). I Belgien, Tjeckien och Slovakien som också har personvals-system, och där personkryssen sällan har en direkt påverkan på vilka kandidater som väljs, påverkar personkryssen vilka kandidater som får en bra plats på partiernas listor i nästa val (André m fl, 2017).

I praktiken är det en ganska liten andel väljare som utnyttjar möjligheten att personrösta, och ytterst få kandidater som faktiskt lyckas kryssa sig till en riksdagsplats. Men hur ser trenderna ut? Finns det något med väljarbeteendet i valet 2022 som skulle kunna tolkas som en trend mot ett mindre partiorienterat och mer kandidatorienterat demokratiskt system? I tidigare kapitel har vi studerat väljarbeteende i relation till statsministerkandidaterna och partiledarna. I det här kapitlet undersöker vi hur väljarna förhåller sig till kandidaterna, med fokus på om och vilka väljare som personröstar och om väljarna känner till riksdagskandidater och andra politiska företrädare.

Personröstningsreformen var tänkt att på sikt leda till att ungefär hälften av väljarna valde att rösta på en kandidat. Men andelen väljare som personröstar är fortfarande efter snart trettio år högst begränsat, och i riksdagsval har andelen som personröstat aldrig varit större än 30 procent. I 2022 års riksdagsval personröstade endast 22,5 procent av väljarna (se tabell 20.1), vilket motsvarar strax över 1,5 miljoner väljare. Det är något lägre än i de tre senaste valen 2010, 2014 och 2018.

År 2002 var andelen kryssande några tiondelar lägre med 22,2 procent. Personkryssen slog *totalt sett*, om vi ser till alla tre samtidiga valen, ett nytt bottenrekord 2022. Andelen väljare som kryssade en kandidat i regionvalen och kommunvalen har aldrig tidigare varit så lågt i Sverige (20,3 respektive 25,5 procent).

Det är ganska stor spridning i andel personröster i de olika valen och mellan partierna. I de första riksdagsvalen efter att personvalet infördes var det centerpartistiska och kristdemokratiska väljare som lade störst andel personröster (se figur 20.1). I riksdagsvalet 1998 personröstade drygt 40 procent av de centerpartistiska väljarna. För Centerpartiet, Moderaterna, Miljöpartiet, Liberalerna och Socialdemokraterna har trenden varit nedåtgående, medan andelen personröster för Vänsterpartiet ligger på ungefär samma nivå som i valet 1998. Vidare har andelen personröster för Sverigedemokraterna ökat sedan partiets inträde i riksdagen 2010. Även för Kristdemokraterna har andelen personröster ökat under samma period. I valet 2022 var andelen personröster för SD ungefär 15 procentenheter större jämfört med för S och L. I valen till kommun- och regionfullmäktige är det däremot Centerpartiet som har haft störst andel personröster i nästan alla val.

En stor andel personröster för ett parti vittnar inte nödvändigtvis om nära band mellan väljare och lokala kandidater. Det förutsätter att väljarna känner till och röstar på en kandidat från deras valkrets. Bland Sverigedemokraterna, som hade störst andel personkryss i valet 2022, var det endast Jimmie Åkesson som nådde över femprocentsgränsen och blev personvald. Även Kristdemokraternas ledare Ebba Busch fick ett stort antal personröster. Huvudorsaken är hur partierna valde att utforma sina kandidatlistor i riksdagsvalet. Sverigedemokraterna gick till val på en gemensam riksdagslista i hela landet, med Jimmie Åkesson som förstanamn (TT, 2022). På liknande sätt toppade Ebba Busch Kristdemokraternas samtliga riksdagslistor (Kristdemokraterna, 2021).³⁷ Det är främst bland de mindre partierna som en större andel av riksdagsledamöterna är personvalda (högst andel för Vänsterpartiet med 11 av 24 riksdagsledamöter som är personvalda).³⁸

Andelen i Valundersökningen 2022 som uppgav att de personröstade är i nivå med den officiella valstatistiken: 22 procent uppgav att de utnyttjat möjligheten att personrösta.³⁹ Av de som personröstade var det 38 procent som också uppgav ett namn på den person de röstat på.

³⁷ Jimmie Åkesson (SD) blev invald i Jönköpings län och Ebba Busch (KD) i Västra Götalands län östra, eftersom det var där de fick högst andel personkryss.

³⁸ Vi har inte tagit reda på vilken listplacering kandidaterna hade. Att personrösta på partiernas förstanamn skulle kunna tolkas som stöd för partiet snarare än för kandidaten.

³⁹ Kontrollerat för valdeltagande och viktat mot valresultatet. Ej kontrollerat eller viktat: 21,2 procent.

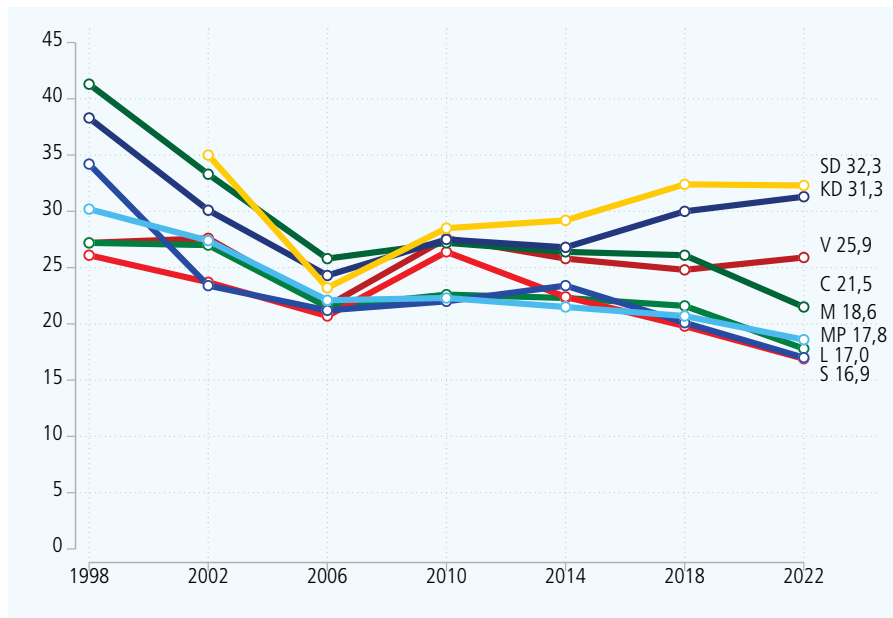
Tabell 20.1 Andel personröstande väljare i allmänna val 1995–2022 (procent).

År	1995	1998	1999	2002	2004	2006	2009	2010	2014	2018	2019	2022
Riksdagsvalen	–	29,9	–	26,0	–	22,2	–	25,1	24,6	24,1	–	22,5
Landstings-/regionvalen	–	28,9	–	25,4	–	21,9	–	24,4	22,7	21,6	–	20,3
Kommunvalen	–	34,5	–	30,8	–	28,2	–	31,2	29,0	27,6	–	25,5
Europaparlamentsvalen	46,5	–	66,2	–	59,0	–	59,2	–	50,0	–	39,4	–

Källa: SCB, Valmyndigheten.

Kommentar: Uppgifterna är officiell valstatistik hämtade från Statistiska Centralbyrån och Valmyndigheten (www.val.se). Innan Europaparlamentsvalet 2009 gäller tabellen andelen personröster bland de som röstat på partier som tog mandat i respektive val. Därefter redovisas andelen personröstare bland samtliga giltiga röster.

Figur 20.1 Andel personröster för de olika partierna i riksdagsvalen 1998–2022 (procent).

Källa: SCB, Valmyndigheten.

Kommentar: Uppgifterna är officiell valstatistik över andelen personröster bland samtliga giltiga röster hämtade från Statistiska Centralbyrån och Valmyndigheten (www.val.se).

I Valundersökningen 2022 kan vi även undersöka vilka grupper som personröstade i högst utsträckning (se tabell 20.2). För det första var personröstning i riksdagsvalet vanligare i yngre åldersgrupper och bland personer med utländsk bakgrund, vilket är i linje med tidigare analyser av väljarnas personval (Berg & Oscarsson, 2015). För det andra personröstar arbetare i högre utsträckning än övriga yrkesgrupper. Däremot är personröstning relativt jämnt fördelat över kön, utbildningsnivåer och boendeort. Ser vi till politiska skiljelinjer är andelen större

bland personer som är mycket intresserade av politik. Andelen är också större bland övertygade partianhängare, bland personer som är medlem i ett politiskt parti/organisation, och bland personer som också korrekt kan nämna en kandidat som ställer upp i deras valkrets. Att personröstningen är högre om man är intresserad av politik, är med i ett parti och känner till vilka kandidater som ställer upp är föga förvånande. Tidigare forskning från Belgien har pekat på att politiskt intresse, närhet till kandidater och personröstens påverkan kan förklara benägenheten att personrösta. Högt politiskt intresse, medlemskap i ett parti eller en politisk organisation och kontakt med politiker är faktorer som bör öka sannolikheten att man lägger en personröst (André, Wauters & Pilet, 2012).

Mer förvånande är däremot att andelen personkryssare är större bland personer som har en låg medieexponering och något högre bland personer med låg politisk kunskap. Slutligen kan vi även i Valundersökningen se att andelen personröster är störst bland väljare till Sverigedemokraterna, Kristdemokraterna och till viss del, Vänsterpartiet.

I teorin ska ett personvalssystem skapa närmare band mellan väljare och folkvalda. Politiker som är beroende av väljare snarare än partier för att bli personligt valda, hålls också ansvariga gentemot sina lokala väljare, vilket skulle kunna leda till att väljarnas kännedom om lokala politiska kandidater blir större. Länderjämförande studier har också visat att kandidat-kännedom är större i länder med personvalssystem jämfört med länder med stängda listor (Norris, 2004; Holmberg, 2009). I länder som tillämpar partilistor med möjlighet till personval, som i Sverige, förväntas väljarnas kandidat-kännedom och kontakt med lokala politiska representanter vara lägre än i ett renodlat personvalssystem (Norris, 2004).

I de svenska valundersökningarna har kandidat-kännedomen dock minskat sedan personvalssystemet infördes (se figur 20.2). Valet 2018 var däremot ett trendbrott med 30 procent som korrekt kunde namnge en kandidat. Det är något högre än de tre valen tidigare.⁴⁰ I Valundersökningen 2022 var det endast 23 procent som korrekt kunde namnge en riksdagskandidat från den egna valkretsen. Det är den lägsta andelen någonsin i våra undersökningar. Riksdagskandidaterna blir alltmer anonyma för de svenska väljarna.

Det är svårt att isolera vilken effekt personvalssystemet har på väljarnas kunskap om kandidaterna, och vi vet inte om kandidat-kännedomen hade varit ännu lägre utan möjligheten till personval. Tidigare forskning har dock pekat på att valsystemet som sådant har en ganska liten påverkan på väljares kandidat-kännedom (Holmberg, 2009). Demografiska och politiska skiljelinjer spelar en större roll. Ser vi till kandidat-kännedom mellan olika grupper av väljare i Valundersökningen 2022 är mönstret tydligt. Väljare som är intresserade, har hög politisk kunskap och hög medieexponering kan i högre utsträckning korrekt namnge en kandidat (se tabell 20.3). Ännu större skillnader ser vi mellan de som på något sätt är anknutna till ett parti jämfört med de som inte är det. Bland personer som är medlemmar i ett parti eller en politisk organisation är det 55 procent som korrekt kan namnge en kandidat. Bland övertygade anhängare är andelen 44 procent. Det är också en hög andel bland de som har kontaktat en politiker de

⁴⁰ Efter valet 2014 övergick valundersökningarna från intervjuer till post- och webbenkäter. Svarsfrekvensen är också lägre i de senaste undersökningarna.

senaste 12 månaderna (38 procent). De som faktiskt kryssade en kandidat bör känna till namnet på åtminstone en kandidat i sin valkrets, men bland de som uppgav att de personröstade i valet var andelen endast 36 procent. Personröstning och kandidat-kännetid går inte nödvändigtvis hand i hand. Bland Sverigedemokratiska väljare är andelen som korrekt kunde namnge en kandidat inte heller högre än 25 procent, trots att partiet har en hög andel personkryss och att partiet gick fram med en gemensam riksdagslista som partiledaren toppade.

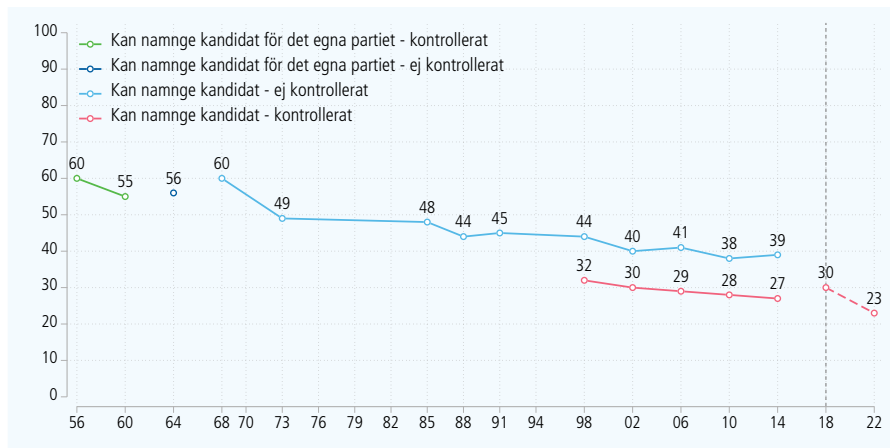
Tabell 20.2 Personröstning i olika befolkningsgrupper, 2022 (procent).

Demografiska grupper	Personröstning	Antal svarande	Politiska grupper	Personröstning	Antal svarande
Samtliga	21	10 306			
Man	21	5 033	Mycket intresserad	27	1 903
Kvinna	22	5 273	Ganska intresserad	20	5 273
			Inte särskilt/alls intresserad	21	2 989
18–22 år	24	263			
22–34 år	33	1 161	Låg politisk kunskap	23	2 268
35–49 år	31	1 965	Medel politisk kunskap	19	2 382
50–64 år	21	2 795	Hög politisk kunskap	21	2 845
65–74 år	14	2 180			
75+	12	1 942	Låg medieexponering	27	1 403
			Medel medieexponering	22	1 912
Grundskola	18	1 262	Hög medieexponering	20	1 933
Gymnasium/Eftergymnasial	23	3 582			
Högskola/Universitet	21	4 679	Övertygad partianhängare	29	935
			Partianhängare	21	1 049
Svensk bakgrund	20	9 189	Endast partipreferens	20	3 677
Utländsk bakgrund	33	1 117	Ingen partipreferens	18	1 551
Tjänstemän	19	5 158	Långt till vänster	19	1 762
Arbetare	24	3 086	Något till vänster	18	1 833
Jordbrukare	22	75	Varken t v eller t h	21	1 678
Företagare	19	812	Något till höger	20	2 092
			Långt till höger	26	2 061
Ren landsbygd	21	1 449			
Mindre tätort	21	1 924	Vänsterpartiet	23	610
Stad eller större tätort	21	4 970	Miljöpartiet	17	662
Stockholm, Göteborg, Malmö	20	1 690	Socialdemokraterna	17	3 173
			Centerpartiet	21	721
			Liberalerna	19	530
			Kristdemokraterna	27	521
			Moderaterna	18	1 686
			Sverigedemokraterna	30	1 329
			Medlem i parti/politisk organisation	40	632
			Ej medlem i parti/politisk organisation	20	9 516
			Kan korrekt namnge kandidat	31	508
			Kan inte korrekt namnge kandidat	17	1 699

Källa: Valundersökningen 2022, Etapp B och uppföljningsenkäten.

Kommentar: Frågan lyder: "Det är möjligt att personrösta genom att sätta ett kryss framför en av kandidaterna på valsedeln. Utnyttjade du möjligheten att personrösta i riksdagsvalet?" Svartalternativen som erbjöds var "Ja", "Nej" och "Jag röstade inte i årets riksdagsval". Resultaten har viktats mot de officiella valresultaten.

Figur 20.2 Andel väljare som korrekt kan namnge en riksdagskandidat från den egna valkretsen, 1956–2022 (procent).

Källa: Valundersökningarna 1956–2022

Kommentar: Frågan lyder "Känner du till namnet på någon eller några av de personer som stod på partiernas valsedlar i din valkrets inför riksdagsvalet?". I besöksintervjuer (-2014) hade de svarande möjlighet att nämna upp till tre namn. I 2018 och 2022 års valundersökning fick de svarande möjlighet att lista två namn och partitillhörighet. Resultaten är oviktade. Åren 1956–1964 gällde intervjufrågan namn på det egna partiets valsedel medan frågan från och med 1968 gäller samtliga partiets valsedlar. Åren 1956 och 1960 kontrollerades resultaten för nämnande av felaktiga namn. Under åren 1964–1994 kontrollerades inte väljarnas kännedom om kandidaterna. Tester 1968 och 1991 indikerar att resultaten från denna period överskattar andelen korrekta svar med mellan 5–8 procentenheter. Sedan 1998 kontrollerar vi om de namn som nämns faktiskt har kandiderat för något parti i väljarens valkrets. Samtliga resultat inbegriper endast röstande. För att maximera jämförbarheten över tid är uppgifterna om kandidat-kännedom vid varje tidpunkt inhämtade efter riksdagsvalen.

Gällande demografiska grupper kan vi se att det är en jämn könsfördelning men att kvinnor har något högre kandidat-kännedom. Kandidat-kännedomen är högre i åldersgrupperna mellan 35–74 år, bland personer som har en högre utbildningsnivå än grundskola, bland personer med svensk bakgrund, tjänstemän och bland personer som inte bor i storstäderna.

Väljarnas kännedom om riksdagskandidater från deras valkrets har aldrig varit så låg som i valet 2022. När det gäller mer framträdande nationella politiker är kännedomen betydligt högre. I valundersökningarna ställer vi också frågor om huruvida väljarna känner till vilket parti som olika politiska företrädare tillhör. I Valundersökningen 2022 ställde vi frågor om fem partiföreträdare: Oscar Sjöstedt (SD), Anders Ygeman (S), Elisabeth Svantesson (M), Amanda Lind (MP) och Michael Arthursson (C). Kändast var dåvarande integrations-, migrations- och idrottsminister Anders Ygeman som 84 procent kunde säga vilket parti han tillhör (se tabell 20.4). Det var också 66 procent av väljarna som visste Elisabeth Svantessons partitillhörighet och 60 procent som kunde säga vilket parti Amanda Lind tillhör. Mindre känd var Oscar Sjöstedt (46 procent uppgav rätt svar) och minst känd var Michael Arthursson (26 procent svarade rätt parti).

Tabell 20.3 Kandidatkännedom i olika befolkningsgrupper, 2022 (procent).

Demografiska grupper	Kandidat-kännedom	Antal svarande	Politiska grupper	Kandidat-kännedom	Antal svarande
Total	24	2 023			
Man	23	1 002	Mycket intresserad	33	416
Kvinna	24	1 021	Ganska intresserad	24	1 039
			Inte särskilt/allt intresserad	16	547
18–22 år	17	56			
22–34 år	20	253	Låg politisk kunskap	16	648
35–49 år	24	421	Medel politisk kunskap	23	645
50–64 år	25	542	Hög politisk kunskap	33	700
65–74 år	28	401			
75+	20	350	Låg medieexponering	20	379
			Medel medieexponering	25	512
Grundskola	20	233	Hög medieexponering	27	518
Gymnasium/Eftergymnasial	25	662			
Högskola/Universitet	25	981	Övertygad partianhängare	44	263
			Partianhängare	26	238
Svensk bakgrund	24	1 805	Endast partipreferens	21	1 087
Utländsk bakgrund	19	218	Ingen partipreferens	18	337
Tjänstemän	27	1 051	Långt till vänster	23	353
Arbetare	20	577	Något till vänster	24	422
Företagare	24	150	Varken t v eller t h	23	324
			Något till höger	25	430
Ren landsbygd	30	278	Långt till höger	24	409
Mindre tätort	24	393			
Stad eller större tätort	24	962	Vänsterpartiet	24	142
Stockholm, Göteborg, Malmö	19	351	Miljöpartiet	27	130
			Socialdemokraterna	21	675
			Centerpartiet	26	156
			Liberalerna	17	111
			Kristdemokraterna	29	110
			Moderaterna	24	386
			Sverigedemokraterna	25	296
			Medlem i parti/politisk organisation	55	127
			Ej medlem i parti/politisk organisation	22	1 852
			Personröstade i riksdagsvalet	36	393
			Personröstade inte i riksdagsvalet	21	1 613
			Kontaktat en politiker senaste 12 mån	38	201
			Ej kontaktat en politiker	23	1 715

Källa: Valundersökningen 2022.

Kommentar: Frågan lyder "Känner du till namnet på någon eller några av de personer som stod på partiernas valsedlar i din valkrets inför riksdagsvalet?". I 2022 års valundersökning fick de svarande möjlighet att lista två namn och partitillhörighet. Vi kontrollerar om de namn som nämns faktiskt har kandiderat för något parti i väljarens valkrets. Endast personer som röstade i riksdagsvalet ingår i analysen. Resultaten har viktats mot det officiella valresultatet.

Tabell 20.4 Väljarnas kunskaper om politiska företrädares partitillhörighet, 2022 (procent).

Namn	V	MP	S	C	L	KD	M	SD	Annat	Vet inte	Summa procent	Antal svarande
Oscar Sjöstedt	5	0	1	0	1	0	1	46	0	45	100	8 347
Anders Ygeman	0	0	84	0	0	0	0	0	0	15	100	8 554
Elisabeth Svantesson	0	0	0	0	0	0	66	0	0	32	100	8 407
Amanda Lind	1	60	7	0	0	0	2	0	0	28	100	8 402
Michael Arthursson	0	0	0	26	1	2	0	0	0	69	100	8 263

Källa: Valundersökningen 2022.

Kommentar: Frågan lyder: "Här är en lista med namn på olika personer. Kan du tala om vilket parti som var och en av dem tillhör?". Resultaten är oviktade.

När vi i stället frågar väljarna om vem som är Sveriges finansminister brukar det vara fler som kan uppge rätt person. År 2014 var det hela 94 procent som korrekt svarade Anders Borg. I Valundersökningen 2018 hade 84 procent rätt svar (Magdalena Andersson). I samband med valet 2022 var andelen lägre, 71 procent pricked in att det var Mikael Damberg som var finansminister. Det ska dock påpekas att valet 2022 kan ha utgjort ett svårare test, eftersom Magdalena Andersson var finansminister fram till november 2021, då hon valdes som statsminister.

Tabell 20.5 Väljarnas kunskaper om vem som är Sveriges finansminister, 2014–2022 (procent).

	Magdalena Andersson	Anna Ekström	Mikael Damberg	Peter Hultqvist	Vet inte	Summa procent	Antal svarande
2022	13	1	71	1	14	100	8 577
2018	84	0	0	1	14	100	6 749
	Carl Bildt	Anders Borg	Annie Lööf	Beatrice Ask	Vet inte	Summa procent	Antal svarande
2014	1	94	0	0	5	100	1 415

Källa: Valundersökningarna 2014, 2018 och 2022.

Kommentar: Frågan löd: "Vem har varit finansminister under perioden december 2021 – september 2022?", "Vem har varit finansminister under mandatperioden 2014–2018?", samt "Vem av dessa personer var finansminister före riksdagsvalet i år?". Resultatet är oavsett.

Slutligen: spelar det roll för väljarna vilka riksdagskandidater ett parti ställer upp med i valet när de ska välja parti? Det verkar inte så när väljarna själva får uppge vilka skäl som var viktiga för deras val av parti. I ett frågebatteri med olika skäl för partival ställer vi frågan "Hur viktiga var följande skäl för ditt val av parti? (...) Partiet har bra riksdagskandidater på valseldn i min valkrets" (se kapitel 22). Om vi jämför samtliga 18 skäl som vi frågar om hamnar *bra riksdagskandidater* på plats 16 av 18. Endast tio procent av väljarna anger det som ett av de absolut viktigaste skälen. Det är betydligt fler som anger "Partiet har en bra partiledare" som ett av de absolut viktigaste skälen (33 procent). Även här sticker Sverigedemokraterna ut, med 14 procent av väljarna som anger bra kandidater som viktigt och 50 procent som anger bra partiledare som ett av de absolut viktigaste skälen. Ser vi däremot till rangordningen för väljarnas skäl av parti är bra partiledare på plats tre bland SD-väljarna, men kandidaterna hamnar långt ner (se kapitel 22). Att partierna har bra kandidater tillhör inte någon av de viktigaste röstnings-skälen för väljarna.

Riksdagskandidaterna har alltjämt en undanskymd roll jämfört med partiledarna för svenska väljare. Resultaten i det här avsnittet illustrerar tydligt att det politiska systemet i Sverige fortfarande är starkt partiorienterat trots att personvals-systemet snart fyller trettio år.

22,5 procent av väljarna personkryssade en riksdagskandidat 2022. Ett bottenrekord för personröstning totalt sett.

Rekordlåga 23 procent av väljarna kan korrekt nämna en riksdagskandidat från den egna valkretsen.

Endast 38 procent av väljarna som personröstade kunde berätta vem de hade kryssat.

Endast tio procent av väljarna uppger att bra kandidater på valsekeln är ett av de viktigaste skälen för partival.